

AGÓNIA

Írta KOPPÁNY JÁNOS

Csaba már indult volna a csengetésre, a mama azonban megelőzte.

— Hagyd, fiam, majd én!

Hangjában intelem volt, hogy az elsőszülött helye nagybeteg apja mellett van, kinek végső perceit a haldoklónak járó tapintattal neki kell vigyáznia.

Csaba visszaült helyére, szemben a pamlaggal, amelyen apja, egy tetemnek induló emberi test feküdt, évek óta gyötörtén a szklerózistól, ami gyilkos indák láthatatlan szívókáin, a bénaság egyre szaporodó tüneteivel naponta csapolta az életerőt. A csonttá aszott arcon a jéghideg verejtek a végső tusa jele volt.

— Ha még életben akarod látni... — mondta anyja délelőtt a telefonba, félre nem érthető hangsúllyal. Nyomban lecsapta a tollat, merev arccal távozást kért, és szerepére fölkészülve idesietett. Még előtte vannak...

A pamlag mögött sorakozó tégelyek és fiolák — a tudomány megannyi próbálkozása, hogy pirulákból emeljen barikádot a romlás útjába — a testért folytatott küzdelem idejétmúlt eszközeiként sorakoztak az állványon, reményt már nem adtak. A tárgyak felett a távozó eszmélet foszlányai szakadoztak, a lélek utolsó rezzenései.

Szemben Ilka, a pártában maradt kisebbik lány, félszegen orrot fúj, majd természetes egykedvűséggel összehajtotta kendőjét, mint aki talált valami értelmes megoldatot az órák óta rájuk telepedő nyirkos unalomban, ami azt kívánja valamennyiüktől, hogy szomorú képet vágjanak, bár ami a gondolataikat illeti, ő egyszerűen nem tud szabadulni a terminustól: holnapután bérfizetés, a jegyzékek sehol, az órák szaladnak, senki sem végzi el helyette a munkát, ő meg csak itt tölti az időt.

Hálásan néztek a mamára, amikor visszatért. A savanyú semmittevés tartalmat kapott a figyelemben, amely a gondoskodás itt már felesleges, de abba-hagyhatatlan serénységének mégis kijárt.

— Schindlerné volt — mondta a mama, paskolva a párnát. — Ismered, Csaba. A földszinten lakik. Nyugtalan szegény, az egész ház velünk van. Annyira szerették!

Ilkának eszébe jutottak az esti összejövetelek, amikor a ház örömtelen házasságban élő középkorú asszonyai, ötven felett járó különéloi, hatvan körüli özvegyei részabadtak a lakásukra, s mindazt a gyanúsát, ferdét, furcsálható, amit napközben felszedtek, nagy gyönyörűséggel kiöntötték. Emlékezett a sok kósa pletykára, az alkalmi zsúrok szabadszajúságára, az avatottság látszatában élő névennevezésekre, amik az együttléteket szabaddá és mulatságossá tették, hála az italoknak is, amelyek a mama jóvoltából mindig megjelentek az asztalon. Ha pedig néha annyira emelkedetté vált a hangulat, hogy a pamlagon fekvő beteg csendet kérőn feltette kezét, keservesen nyögve, hogy pihenni akar, a dárídóba szédült asszonyok olyan képpel szedték sátorfájukat, mint akik határozottan rossz néven veszik, hogy megzavarták mulatságukat. Ezután már nem kell sietniök...

Az alkalmi zsúrokról Csaba is tudott. Bár házasságával elkerült a szülői házból, nagyon jól ismerte anyja pénzazarait, amelyek e kiadásokban mentséget kaptak. „Apátok egyetlen szórakozása.” Az apjuk nyugalmáról nem esett szó.

A sűrű csendet, ami megülte a szobát, és amelyben nem volt más dolguk, mint várni valaminek a bekövetkeztét, ami lehet, hogy csak órák múlva, talán holnap, esetleg még később következik be, elhárítani azonban nem lehet, készülődik a szegletekben, a görcsös lélegzésben, az elkövetkezendő gyász fojtó búvárharangja alatt, a várakozás e tehetetlen csendjét éles ellentétként szakították meg a kinti zajok — vízvezetékek zubogása, rádiók zenefoszlányai, egy kakukkos óra távoli szava.

— Jöhetne már Réka — sóhajtott fel sírón a mama, és az egyik szeme megint fennakadt.

— Geyzának is itt lenne a helye — fűzte hozzá Ilka, és csak most suhant át a fején: Schindlernének tegnapi ígérete, hogy megadja a kétszáz forintot, amilyen fukar, ezért csengetett.

A beteg száján hörgés tört ki, mintha mondani akarna valamit, de nem futotta már az erejéből. A légzés egyenletesebb lett, a hörgés elcsitult.

— Ezt csinálja reggel óta — fordult a mama panaszosan övéihez. — Már tízszer is azt hittem... A szíve bírja még... Kemény ember volt világéletében... Most sem adja fel...

Kemény volt? — tündődött Csaba. A tanári pulpituson gyakorolt szigorú nemcsak hazahozta az otthonába, de olyan parancsuralmat teremtett maga körül, amit valamennyien megsínylettek. Ha egyiküknek sincs véleménye, önállósága, szabad szemlélete, annak legfőbb oka az az apai magatartás, amely nézeteit kőábrai érvénnyel kötelezővé tette az egész családnak. A nézetek dogmákra épültek, — hogy milyen agyaglabú dogmákra, az utóbb derült ki —, és e dogmák vezettek a családi hitvallásra, aminek lélektelen szajkózása elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a családi zsarnokságban élni tudjanak. A mamának imponált az ő négy gyereket nemző emberének elsőpró erélye, a négy gyerek meg csendben elkorcsosodott. Fejbőlítők lettek, fel nem nőttek, éretlenek. Örök kamaszok.

Kemény lett volna? — tündődött Csaba, és nem úgy látta az apját, amint kiugró csontokkal fekszik a pamlagon, de szikáran és méltóságosan, amint beengedi a növendékeit, a márciusban még bukásra álló diákokat, akik az itthoni magánórákon jó pénzért felszívhattak annyi tudományt, amennyivel júniusban átcsúsztak a vizsgán. A katedrai keménység befektetés volt, a kellő légkör megteremtése ahhoz, hogy megnyíljanak az erszények, enyhüljenek itthon a háztartási gondok.

Most feküdt, elgyötörtén, erőtlennül arra, hogy mentségekre hivatkozzon, arról sem tudva, hogy mentségre szorul.

— Innátok egy kávét? — kérdezte a mama, enyhe pírral az arcán, s közben a jövőjére gondolt, amikor már kettesben marad Ilkával, az özvegyi nyugdíj fele lesz az eddiginek, gondokkal kell szembenéznük, Ilka kezéből kifolyik a pénz, elsején még csak ad valamit, de tizedike táján kezdi a pumpolást, harmincadikáig visszakéri, amit elsején adott. Koldusmódra nem élhetnek, pénzt kell szerezniük. Kiadják a szobát. Behúzódnak a kisszobába, e nagyba pedig, ahol szegény ura tíz évig feküdt, albérlőt fogadnak. Férges ugyan a lakás — hogyan tudott volna a beteg mellett takarítani —, de Geyza talán kiségti őket. A térre néző szobáért többet is kérhet, mint amennyivel kevesebbet hoz ezentúl a postás.

Ilka nehézkesen felállt, és eredendő lomhaságával — arcjátéka kifejezte: áldozatot hoz — görbén és ványadtan kicammogott a konyhába.

Alig készítette elő az edényeket, kocogtak a konyhaablakon. A hátsó-lépcsős Verebesné érdeklődött, hogy van a tanár úr. Mint aki magot szór a jószágoknak, úgy pittyegte elé újabb híreit.

Ilka bekészítette a főzőbe a kávét, bekapcsolta az áramot, és míg tunya arccal várta, hogy kifolyjon a fekete, Schindlerné járt az eszében, a buta tartozás, mindig a barátja, a kókler Tibor miatt, az esztelen lóversenyezés, a holtbiztos tippek, az elúszott tétek. A feleségétől nem mer kérni, a világért se valaná be otthon, hogy Alagra jár, de mert kell a pénz, marad a barátnő, aki túl a negyvenen örülni kénytelen, hogy van kinek adnia. Havonta egy-két alkalomért, amiben sem öröm, sem játék, csak lelkendezés egy életért, amiből kimaradt. Az öreg már sose tudja meg...

Az öreg csak feküdt, eszméletlenül. Mit sem tudott a szobáról, amelyben búcsúznia kellett, mit sem azok zűrzavaros gondolatairól, akik körülvették, minden levált róla.

— Vilma? A gyerekek? Egészségesek?

A mama tudakolta, csak hogy megszakítsa az elviselhetetlen csendet.

— Minden rendben — igazította meg Csaba a szemüvegét, és rajta felejtette tekintetét az anyján. Ūristen, ha most megmondanám, hogy fél órája csak azt nézem, mennyit kell a pamlagra ráköltötenem, ha visszaköltözöm. Őn, hülye. Amíg évszámra jártam a vidéket, ellenőriztem a koszos malmokat, addig a barátom, akit befogadtam a lakásomba, elszerette a feleségemet. Ha tudni akartátok, a negyedik gyerek, akit olyan kitörő örömmel fogadtatok, nem is az enyém. Ha többet is akartok: fél éve én lakom a cselédszobában. Vilma beköltöztette magához a barátunkat, birtokba vette a szeretőjét, engem kirakott. Ágyrajáró vagyok a saját otthonomban. Besettenkedem a kuckómba, hitvány cetliken űzenetek. Az egyiknek cipő kell, a másiknak táska, Babszem kabátjára fizessek hatszázat. A családból ennyi jut. Ha látni akarom a gyerekeimet, lessem meg űket az iskola előtt. Ne rontsam a hangulatot azzal, hogy este benyitok. Ők sem háborítanak a cselédszobában. Mindenki a magáéban. Mit gondoltok, meddig lehet kibírni? Ha apus meghal, hazaköltözöm. Legalább lesz, hova...

Az alkalom, ami mindhármukat arra készítette, hogy a fájdalom vonásait erőltessék arcukra, azért is feszélyező volt, mert tartaniok kellett tőle, hogy elmozdul a maszk, kivillannak az érzések, amelyek igazában eltöltötték űket. Egy tíz éve matracokon romló élet lassú elműlása nem válthatta ki belőlük az elviselhetetlen veszteség érzetét, de még gondolatától is visszaborzadtak, hogy őszintén bevallják: szívükben semmi gyász.

Az éktelen dörömbölésből az előszobaaajtón, biztosra vehették: Geyza érkezett. A szűlők szemefénye, a legfiatalabb, aki öt évvel követte testvéreit. Persze, hogy ő lett a legkedvesebb, a legtündéribb, a legnagyobb csibész. Vitathatatlan tehetsége előbb a sportban érvényesűlt (diákkorában válogatott a jégchokicsapatban), majd népi táncosként aratott sikereket országzerte és külfhonban, végűl koreográfusként kötött ki, akit jőnevű alkotóként számon tart a szakma, zabolátlanágai azonban legalább annyit ártanak a hírnevének. Legfeljebb a jóakarói mondják rá, hogy bohém, maguk sem remélve, hogy ezzel felmentik.

A mama nem tudja levenni szemét a fiáról, nem tud betelni a gyönyörűséggel, hogy egy művésznek adott életet. Micsoda elégtétel, hogy méhéből erre is telt, nemcsak bérélszámolóra! Élete nagy ajándéka, hogy művész került a családba, művész, akiben mindaz a hajlam, sugallat, képesség testesűlt, ami megfoghatatlan hormonokban, kifűrkészhetetlen rezzenésekben ott él a bőre alatt, cáfolva a buta látszatot, hogy csak tanárné lett volna, semmi több. Mindenért kárpótolja ez a fényűzés.

— Nem tudtál korábban jőnni? — kérdezte megróvó szeretettel.

— Á, egy hülye nőügy — rántotta meg kelleetlen a vállát. — Apus?

— Agonizál.

— Szegény apus. Jobb neki így. Nem tud semmiről.

Bátyja térdére tette a kezét.

— Nálatok mi újság? Megvagytok? Nőnek a gyerekek?

— Nővogetnek.

— Nincs valami piád, mama?

— De édes fiam...

— Jó, jó, én is tudom, mi illik. De akkor is ihatnék. El akarom felejteni.

— Mi történt? — kíváncsiskodott Csaba.

— A szokott história. Hogy gyereke lesz. Dehát ki mondta, hogy bejőjjön hozzám Pécssett? Este, pongyolában. Most előáll, hogy a hatodik hónapban van, és vegyem el.

A beteg melléből sípolás tört fel, a feje mintha emelkedett volna, légzése elnehezűlt, meg-megszakadt, majd hőrögve visszazuhant, apró buborékok fűvődtek a száján.

Mindenki felugrott, rámeredtek a haldoklóra, bénultan egymásra. De a fezsűltség csak néhány pillanatig tartott, amíg meg nem érkezett Réka, az asszonylány. Osztatlan érdeklődéssel kísérték mozdulatait, ahogy — kurta biccentéssel

üdvözölve őket — odalépett a beteghez, percekig nézte az arcát, megcsókolta csapzott homlokát, majd szenvedő arccal elfoglalta helyét az őrzők karában. Aztán újra a nyomasztó csend.

Csaba ezalatt százszor is megforgatta agyában, házassága hajótöréséből menekítsen-e ágyneműt, vagy hagyjon mindent veszendőbe, örüljön, hogy pusztá bőrrel végre partot ér Ilka azon tűnődött, mikor kérje el a mamától azt a nagykockás ruhát, amit az apja igazában sosem hordott, alig hozta haza a szabó, az öreg ágynak dőlt, kosztümmé lehetne alakítani. Geyza barátkozott a gondolattal, pár hónapra talán hazajön, nem lehet folytatni a cigányéletet, a nőtől is jó lenne szabadulni, itthon megbújhatna talán.

— Mama... Hogy a kezdetén átsegítselek... Egy-két hónapra hazajönnék...

— Esetleg én — toldotta meg Csaba. — Geyzának talán terhes lenne...

— Mi lenne nekem terhes?

— Az itthoni rend...

— Miféle rend van itthon? Azonkívül neked családod van...

— Talállok időt.

— Nem kell keresgélni. Nekem van.

— Meglátjuk, fiaim — jegyezte meg csendben a mama. — Lesz még időnk gondolkozni rajta. Most nem ez a fontos.

Ösztönösen megérezte a veszélyt, ami özvegyi létét fenyegeti. Tíz évig ápolta az urát, tíz évig emelgette, mosdatta, öltöztette. Tíz évig készenlétben élt. Ha szégyennek mennie kell, ha maholnap nem fekszik már a pamlagon, ha legördül lelkéről a teher, amit sógorok és sógorasszonyok mindenre kiterjedő figyelmének ádáz ellenőrzésében tíz évig viselt, ha rövid csevegés a szomszédasszonnyal nem lopja belé a mulasztás vádját, ha megszűnik az az állandó feszültség, ami röpke elmozdulásait hazulról — egy-egy römipartit, néha egy-egy filmet — megfosztotta minden örömétől, ha úgy hozza a sors, hogy magára marad, akkor hozzájut a saját életéhez, de ebbe ne táblázza be senki a maga önzését, ne osszon rá újabb feladatot, valami az élettől még neki is jár.

— A párod nem jön? — fordult fáradtan Rékához.

— A párom... — pöckölte meg Réka gúnyosan a szót. — Csak nem képzeletek, hogy lemondana egy próbát? Egy vonósnégyes-délután? Utána idejön. Ha hinni lehet az ígéretének.

— Nem nagyon bízol benne.

— Én csak magamban, mama.

Félelmetes az elszántsága. Az emberi tájnak az az ingoványa, ami a családban megtelepedett, lidérceivel Rékában kísértett a legvadabbul.

— Miért nem lehet egy próbát lemondani? — vetette fel Geyza. éppen csak, hogy szóljon valamit.

— No miért? — tűzte Réka újra csak a hangsúly élére a választ.

— Talán csak nem a fiúk miatt? — villant a művész úr szeme. Elvigyorgott. — Ez volna a jó! A feddhetetlen sógor, a talpig becsület, az egyenesség.

Réka tagadóan intett. De szemében, ahogyan az öccsére nézett, a találó öröme volt, aki rábukkant egy lehetőségre, valamikor még hasznos lehet, gyűjtogatni jó lesz.

A mamának rémlett, mintha Geyza valami zúrról mesélt volna, ami Pécsen történt vele, már azon volt, hogy visszatér rá, de mielőtt még bármit kérdezhetett volna, a pamlag felől furcsa neszezés, a beteg feje félrebillent, nem látóan rájuk meredt, az irtózat tiltakozásával az üres szemgolyón.

Réka nem bírta el. Lekapta tekintetét. Nézte mereven a kezét, a kezén azt a heget, amit az apja ejtett rajta, egy vasárnapi ebédasztalnál. Az öreg úgy szerette a levest, ha tűzforró volt, égette a száját. Ő utálta a forró levest. Vizet öntött hozzá, hogy lehűtsse. Apja ezen mindig felháborodott. Tízszor szólt rá, hússzor, ezerszer. Indulatában egyszer odacsapott. Kezében a késsel. A kés valósággal beleállt a húsba. A hüvelyk- és a mutatóujj között. Máig ott a heg.

Ennek is, de megannyi jelenetnek, ami kettejük viszonyát meghatározta — ahogy leparancsolt róla ruhákat, mert ledérek voltak, ráerőszakolt göncöket, tisztességes lánynak azok valók, ahogy kivert a kezéből könyveket, mert csak zagyvaságokkal tömki a fejét, ahogy eltiltotta ettől a fiútól, mert a szeme sem áll jól, eltiltotta attól, mert üres léhűtő; ahogy tartotta a markát, mikor állásba ment, elsejnént ennyit tartozik adni — mindennek része volt abban, hogy otthoni életéről úgy érezte, börtönben tölti. Ez most megszűnik. A rend, ami egy börtön vakfegyelme volt, darabokra hullik. Ő azonban még most sem szabad. Most a férje áll az útjában. Nem léphet ki a szabad levegőre, nem élheti a maga életét.

— Apus — suttogta Csaba —, apus nem lélegzik!

A halott tekintete dermedt volt, kihűlt, vigasztalan.

Mindenkinek kész terve volt a halál körül, mire utolsó dobant a szíve.

NAPLÓ

PILINSZKY JÁNOS

ORSZÁGH LILI BÚCSÚZTATÓJA*

Drága Lili, édes Barátom, ne haragudj, ha rögtönzött mondatokban búcsúztatlak. Az első, amit mint művészlili mondani szeretnék, az képeid szakadatlan véglegessége volt. Először ezzel Baudelaire-nél találkoztam. Ma is titok, mitől volt minden sora oly végleges fülemnek, mint a koporsóra hulló rögöké. Azt hiszem azért, mert művész létére a nagy gondolkodók sorába tartozott, akik különben nem véletlenül voltak remekírók is: Plátón, Pascal, Kirkegaard.

Minden nagy festő nagy gondolkodó is, csupán nem törekszik tézisekre és definíciókra. Valamit nagyon tud, nagyon megért és világosan ki is mond, anélkül, hogy kimondaná. Bach és Dosztojevszkij egyebet se tesz. Azaz mégis: gondolatát mondatról mondatra aláveti az anyag ellenpróbájának, egy kézműves alázatával. Innét, hogy amikor a leganyagibb, voltaképpen a legszellemibb. Ebben, a bachi értelemben voltál te is: gondolkodó és kézműves.

A másik, amiről beszélni szeretnék, a szépség radikális megértése és megközelítése volt. Sokszor idézem, mert nem ismerem nálánál pontosabbat. Tökélyében önismétlő, mint egy gregorián-dallam. Simone Weil írta: „A szépség labirintus. Sokan elindulnak benne, de feleúton elfáradnak. Csak keveseknek van erejük bejutni a labirintus közepébe. Ott Isten várja, föl-falja és kiokádja őket. Akkor — e választott kevesek — kijönnek a labirintusból, megállnak a labirintus bejáratában, s az arra jövőket szelíden befelé tessékélik.” Te már ott állsz ebben a bizonyos rettenetes és egyedül érdemes útvesztő bejáratában, szelíden befele invitálva az arra jövőket.

És befejezésül még valamit. Hajlamosak vagyunk, óhatatlanul hajlamosak a kikerekítésre: életet és halált organikus egésként látni. De ez nincs így. Lánglelkű következetességed úgy ért véget, mint egy baleset. Téged elidegenedett sejtjeid temettek be, mint valamikor Mozartot a tömegsír homokja. Rombadólt sejtjeid alatt bár úgy őriznénk meg téged is, mint a példátlan muzsikusz emléket a jeltelenség homokgödrében.

Drága Lili, tudtuk, hogy ki vagy, de talán nem eléggé. Mit számít? Ez a mi veszteségünk volt, és nem a tiéd.

* Elhangzott október 9-én, Országh Lili temetésén.